

Ermənilərin törətdikləri Vedibasər qırğınları

XVIII əsrin əvvəllərindən çar Rusiyasının təzyiqi və dəstəyi ilə Azərbaycanın münbit ərazilərində məqsədli şəkildə məskunlaşdırılan ermənilərin özbaşınalığının qarşısının alınmasında, xalqımızın milli müstəqillik uğrunda mübarizə tarixində, xüsusilə ölkəmizin qərbində gedən ictimai-siyasi hadisələrdə xalq qəhrəmanı Abbasqulu bəy Şadlinskiyin böyük xidmətləri olmuşdur. Abbasqulu bəy Şadlinski 1886-cı il fevralın 24-də İrəvan quberniyasının İrəvan qəzasındakı Vedi nahiyəsinin Böyük Vedi kəndində bəy ailəsində dünyaya göz açmışdı. Böyük Vedidə müasir tipli ikisnifli rus-tatar məktəbini yüksək qiymətlərlə başa vuran Abbasqulu bəy əvvəl İrəvan gimnaziyasını, sonra isə Qori Müəllimlər Seminariyasını bitirmişdi.

300 illik tarixə malik çar imperiyası 1917-ci ilin payızında süquta uğrayanda siyasi qüvvələr arasında hakimiyyət uğrunda çəkişmələr gücləndi, vaxtilə Azərbaycan ərazisinə köçürülmüş ermənilər, xüsusən də vandalçı “Daşnaksütyun” partiyasının silahlı quldur dəstələri Ermənistan adlı dövlət qurmaq məqsədilə azərbaycanlıların soyqırımını həyata keçirmək üçün işğalçılıq fəaliyyətlərini gündən-günə genişləndirdilər. Quduzlaşan erməni silahlılarının kütləvi qırğınından, terrorundan əhalini xilas etmək mümkün olmurdu. Odur ki, el-oba arasında böyük nüfuz sahibi olan Abbasqulu bəy məcbur olub Vedibasər mahalının bütün kəndlərinin əhalisini torpağın və camaatın müdafiəsinə səfərbər etdi. Böyük Vedi və yaxın kəndlərin cavanlarından ibarət “Mübariz dəstə” yaratdı.

Savadlı və tədbirli ziyalı olan Abbasqulu bəy daha sonra yığıncaq çağıraraq mahalı və ətraf bölgələri idarə etmək, onları erməni təcavüzündən qorumaq məqsədilə Vedibasər Milli Komitəsini, “Mübariz dəstə”nin baş qərargahını yaradır, Bakı ilə müntəzəm əlaqə saxlanılacağını bildirir. Erməni silahlıları kəndlərə qəflətən hücum edir, dinc əhaliyə vəhşicəsinə divan tutur, onları qılıncdan keçirir, var-dövlətini talayır, aparır, evlərinə, mülklərinə od vurub yandırır. Erməni vandalizmi o vaxt Zaqafqaziya Seyminin 5, 7, 19 və 20 fevral 1918-ci il tarixli iclaslarında böyük hay-küylə müzakirə olunmuş və Seym vəziyyətlə yerində tanış olmaq üçün İrəvana nümayəndə heyəti göndərmişdi. Bu nümayəndə heyəti geri qayıtdıqdan sonra Seym rəsmi təqdimatlarında yazmışdı: “1918-ci ilin mart ayına qədər İrəvan vilayətində 211 türk (azəri) kəndi erməni təcavüzünə məruz qalmış, həmin kəndlərin 100 min nəfərdən çox müsəlman əhalisi, demək olar ki, bütünlüklə məhv edilmişdir”.

Daha bir rəsmi mənbədə - “Azərbaycan” qəzetinin 1918-ci il tarixli 38-ci sayında dərc edilmiş Gəncə canişininin Azərbaycanın ovaxtkı daxili işlər nazirinə ünvanladığı raportunda bildirilir ki, “son doqquz ay ərzində erməni silahlıları təkcə Zəngəzur mahalında 16 türk (azəri) kəndini tamam məhv etmiş, 657 nəfər dinc sakini qətlə yetirmiş, sağ qalan camaatı didərgin salmış, əhaliyə 56 milyon 630 min rubl məbləğində zərər vurmuşlar”.

Belə heyrət doğuran məlumatlara A.Novatskiyin rəhbərliyi ilə hadisə yerində olmuş Fövqəladə İstintaq Komissiyasının arayışında da rast gəlinir. “1918-ci ilin martnadək İrəvan quberniyasında dağıdılmış və əhali tərəfindən tərk edilmiş müsəlman kəndlərinin siyahısı” adlı bu tarixi sənəddə İrəvan quberniyasında təkcə dörd - İrəvan, Sürməli, Eçmiədzin və Yeni Bayazid qəzalarında ermənilər tərəfindən darmadağın edilmiş 197 müsəlman kəndinin adbaad siyahısı verilmişdir. Bu kəndlərdə 16 minə qədər təsərrüfatda 135 mindən çox əhali yaşamışdır ki, onların da əksəriyyəti ermənilər tərəfindən qətlə yetirilmiş, sağ qalanlar isə qaçıb ətraf bölgələrə - Azərbaycanın digər ərazilərinə, yaxud qonşu İrana, Türkiyəyə sığınmışlar”.

Həmin siyahıdan aydın olur ki, tərkibinə Vedibasər mahalının da qatıldığı İrəvan qəzasında belə kəndlərin sayı 30-dan çoxdur. Bunları xatırlatmaqla diqqətə çatdırmaq istəyirik ki, həmin siyahıda İrəvandan 30-35 km-lik məsafədə olan Vedibasərin bir kəndinin də adı yoxdur. Çünki bu kəndlərin hər hansı birindən ermənilərin özbaşınalığı barədə məlumat daxil olan kimi Abbasqulu bəyin dəstəsi alıcı quş kimi kəsirdi erməninin başının üstünü, onlara elə dərs verirdilər ki, ermənilər gəldiyi yolla qayıda bilmirdilər. Bir dəfə daşnak silahlı dəstələri Böyük Vedi ilə Millidərə kəndlərinin əlaqəsini kəsib camaatı qırmaq, kəndi talamaq istəyirlər. Bu barədə Abbasqulu bəyə məlumat çatan kimi öz dəstəsini götürüb gecə ilə yollanırmənilərin üstünə. Şorbulaq dağlarının dolama yolları ilə Yovşanlı düzə qalxıb erməni silahlılarının qabağını İlanlı dağın qarşısındakı Sərinbasarla Seyidkotanlı kəndlərinin yaxınlığında səhərə yaxın kəsir. Şiddətli atışma başlanır, nə başlanır... Bu vaxt “Mübariz dəstə”nin başqa silahlı bölükləri, o cümlədən Hacı Mirzə tərəfdən Sultan xanın və Mirzə oğlu Həbibin dəstələri köməyə çatır, duruş gətirə bilməyən daşnak qoşunları itki verə-verə geri çəkilir.

Gecə yarısı başlanan davada ermənilərin başqa bir silahlı ordusu Millidərə kəndinə doğru irəlilədikcə Millidərənin İmirzik, Köppükənd və başqa kəndlərinin əhalisi qırğından can qurtarmaq üçün baş götürüb Göləysora tərəf qaçır. Cahanbəxş bəyin dəstəsi xeyli itki verdiyindən sağ qalan döyüşçülər müdafiə mövqeyi seçərək vaxt əldə etməklə qadın və uşaqları kənddən çıxarmağa çalışırdılar. Abbasqulu bəy də başda olmaqla, "Mübariz dəstə"nin silahlı bölükləri döyüşlərin son saatlarında özlərini Millidərəyə çatdırırlar. Az vaxtda vəziyyət dəyişir və erməni qoşunları çoxlu itki verərək axşama yaxın Millidərə kəndini tamamilə tərk edirlər.

Millidərə döyüşləri vedibasarlının qələbəsilə başa çatsa da, daşnakların əli ilə yandırılıb tamamilə məhv edilən on-on iki kəndin əhalisi öz evlərinə dönə bilmir, öz dədə-baba yurdlarından didərgin düşüb, Vedibasarin aran kəndlərində sığınacaq tapmalı olurlar.

1918-ci il may ayının son günlərində Ağdağın Böyük Vedi istiqamətində erməni əsgərləri özlərinə hərbi-döyüş istehkamları düzəldəndə vedibasarlının narahatlığı daha da artdı. Buna görə Abbasqulu bəy təcili əks tədbirlər gördü, hücum gözləniləcəyi güman edilən ərazilərdə silahlı dəstələr yerləşdirdi, "Daşlı" və "Gavurqala" istiqamətlərində güclü müdafiə istehkamları yaratdı.

Hadisələrin cərəyan etdiyi Vedibasarda doğulub boya-başa çatan yazıçı Fərman Kərimzadə "Qarlı qış" romanında bu barədə yazır: "...Axşamlar kəndin üstündəki qayada Xəlilin pulemyotu oxuyardı - kəklilik yerinə... Bir neçə saniyə. Sonra susardı. Tək-tük tüfəng səsləri eşidilərdi. "Görəsən, bunun axırı hara gedib çıxacaq? Vadiyə sığınmış bu kəndin köməyinə kim gələcək? Heç kəs! Özümüz! - deyər Abbasqulu bəy qərar çıxardı".

Bir neçə gündən sonra səhərə yaxın Böyük Vedinin şimalından - Ağdağ tərəfdən kəndə top mərmiləri yağdırılır, Qəmərli-Dəvəli stansiyaları arasında hərəkət edən ermənilərə məxsus zirehli qatar Vedibasarin dəmiryolu xətti boyunca yerləşən Qaralar, Şirazlı, Avşar və başqa kəndləri top və pulemyot atəşinə tutur, əhalini qaçmağa məcbur edirdilər. Silahlı daşnak dəstələri kəndlərə hücum edir, evlərə, mal-qara saxlanılan tövlələrə od vurur, qaçan əhalini pulemyot atəşi ilə biçib tökürdülər. Kəndlərdə qeyri-bərabər döyüşlər gedirdi.

Millidərə döyüşləri zamanı çoxlu itki verən və geri oturdulan baş gərnili daşnak Artuşun quldur dəstəsi təzədən Şorbulaq istiqamətindən Böyük Vediye soxulmağa can atırdı. Lakin bu dəfə də güclü müqavimətə rast gələrək çoxlu itki verib geri çəkildi. Buna baxmayaraq, erməni silahlıları Vedibasarin mahalının içərilərinə irəliləməkdə davam edirdilər. Axşama doğru mahalın dəmiryol ətrafı kəndlərin bəziləri, o cümlədən Şirazlı, Qaralar ermənilər tərəfindən işğal edildikcə əhali Böyük Vediye axışırdı. Hava qaralmaqaralda Yengicə və Taytan kəndləri də ermənilərin əlinə keçdi. Bununla da Böyük Vedi üç tərəfdən mühasirəyə alınır. Çox çəkmir ki, erməni silahlıları qərb tərəfdən Böyük Vedinin aşağı məhəllələrinə daxil olurlar. Evlərə, pəyələrə, ot tayalarına od vura-vura kəndin mərkəzinə doğru irəliləyirlər, insanların gur yığışdığı məktəb binasını ələ keçirən kimi od vurub yandırirlar. Kəndin ermənilərin işğalı altında olan hissəsində alov, yanğın, acı tüstü göyün yeddi qatına qalxırdı. Vahimə içində olan əhali kənddən qaçıb Göyqum təpəsinin Həmdəm dərəsinə sığınmışdı. Bütün günü müdafiə döyüşləri aparmasına və bu müddətdə ermənilərin xeyli irəliləməsinə baxmayaraq, hava qaralanda Abbasqulu bəy Sultan xanın, Mirzə oğlu Həbibin və Kərbəlayı Müseyibin ehtiyat bölüklərini mövqelərindən çıxararaq bir azdan Şorbulaq istiqamətində hücumu keçmələrini tapşırır. Döyüşlərin şiddətli vaxtı Kərbəlayı İsmayılın da dəstəsi həmin cəbhədə daşnaklara qarşı hücumu atılır. Düşmənin Böyük Vedinin içərilərinə irəliləməsinə imkan verməyən Abbasqulu bəy özü isə dəstəsini var gücü ilə ermənilərin üzərinə əks-hücumu aparır.

Bir neçə saata Vedibasarı tamam ələ keçirəcəklərini zənn edən ermənilərə qarşı elə bir hücum və şiddətli döyüşlər başlanır ki, gəl görəsən. Yağış kimi yağın güllələr və haray-qışqırıq dolu insan axını erməniləri çəş-baş salaraq necə və hara gəldi qaçmağa məcbur edir. Sürətlə irəliləyən "Mübariz dəstə"nin ehtiyat hissələri ilə Abbasqulu bəyin kəndin əks istiqamətində ermənilərin mövqelərini darmadağın edən atlı dəstələri dəmiryol xəttinin üstündə birləşirlər. Bununla həm də ermənilərin işğal altında saxladıkları müsəlman kəndləri Vedibasarin qüvvələrinin nəzarətinə keçir. Abbasqulu bəyin bir az əvvəl göndərdiyi könüllülər Qəmərli istiqamətindəki dəmiryol körpüsünü partladılar. Uçmuş körpünün o tayında hirsindən o tərəf-bu tərəfə var-gəl edən zirehli qatar "Mübariz dəstə"nin bölüklərini pulemyotdan aramsız atəşə tutur. Vedibasarlılar çeviklik göstərərək hətta qatarın bir topunu söküb götürürlər.

Mühasirədə olan zirehli qatarın Qəmərliyə köməyinə gələn parovozun proyektor işığında yolu bərpa edən ermənilər, böyük itkilər hesabına da olsa, səhərə yaxın zirehli qatarı mühasirədən çıxara bilirlər. Abbasqulu bəyin dəstəsi daşnakların həmləsində olan müsəlman kəndlərinin mühasirə halqasını tədricən kiçiltməyə nail olur. Səhər hava işıqlananda artıq bu kəndlər quldur ermənilərdən tamamilə təmizlənmiş, ələ keçənlər öldürülmüş, sağ qalanlar qaçıb canlarını qurtarmışdılar. Kənd camaatı ölənməmiş erməni əsgər və zabitlərdən qalmış xeyli silah-sursat əldə edir. Vedibasarlının qələbəsi ilə başa çatan bu döyüşlərdə

sakinlərinin çoxluğuna görə erməni kəndləri hesab olunan Reyhanlı və Dəvəli kəndlərinin də taleyi həll olunur. Belə ki, dünənə kimi nə vaxt dindirəndə "ay can!" deyə cavab verən ermənilər indi öz soydaşlarının tərəfinə keçərək əllərinə silah götürüb dedikləri qapı qonşu müsəlmanlara qarşı vuruşurdular. Buna görə də daşnaklar şiddətli müqavimətlə üzləşəndə, geri qaçmağa məcbur olanda, xəyanət və satqınlıqlarının cəzasını almaqdan qorxaraq gecə ikən arvadlarını, qızlarını evdə qoyub, əmlaklarını götürüb qaçmışdılar. İmkan tapıb gedə bilməyənlər də var idi. Sabahısı Abbasqulu bəy dağ Vedibasara, Millidərəyə və aran Vedibasara hücum edən daşnakların törətdikləri vəhşiliklərə görə və bu kəndlərdə onlara qoşulub nankorluq edən erməni ailələrinin burada yaşamasını mümkünsüz hesab edir, onları qonşu ərazilərdəki istədikləri erməni kəndlərinə, onların da evinə müsəlman ailələrini köçürür, kəndlərdə könüllülərdən ibarət özünümüdafiə bölmələri yaradır, kəndə keşikçilər təyin edir.

Az sonra daşnaklar Göyçə, Dərələyəz, Zəngəzur və Naxçıvan mahalları başda olmaqla bu qədim Azərbaycan torpaqlarını erməniləşdirmək üçün Naxçıvanda yaratdıqları "Milli Komitə" vasitəsilə hələ əvvəllərdən burada məskunlaşdırılmış bütün erməniləri ayağa qaldıraraq, qırğın törədirdilər. Daşnak hərbi qüvvələrinin Vedibasara ikinci dəfə hücumu zamanı ermənilər əvvəlkindən betər müqavimətə rast gəlirlər. Daşnakların Vedibasardan Naxçıvana gedən dəmir yolunu ələ keçirmək barədə irimiqyaslı işğalçılıq planları "Mübariz dəstə" tərəfindən alt-üst edilir. Hücumları hər dəfə məğlubiyyətə düşərək olan ermənilər növbəti dəfə öz milli ənənələrinə uyğun olaraq hiyləyə əl atırlar: İrəvan qəzasının komissarı, milliyətçə erməni olan Əmirxanov Vədiyə gəlir, inzibati cəhətdən ona tabe olan İrəvan qəzasının dördüncü sahə komissarı Abbasqulu bəy Şadlinski ilə görüşür, ona dövlət adamı olduğunu xatırladaraq Vedibasarda İrəvan erməni hökumətinin maraqlarını həyata keçirməyə borclu olduğunu bildirir. Söhbət zamanı erməni hökumətinin tövsiyələri baxımından Vedibasara Türkiyə ilə sərhəd kəndlərinin əhalisinin köçürülməsi, camaatdan silahların yığılması tələblərini gündəmə gətirir. Əvəzində isə Abbasqulu bəyə komissar vəzifəsində saxlanılacağını vəd edir.

Abbasqulu bəydən çox sərt formada rədd cavabı alan Əmirxanovun danışıqları uğursuzluqla nəticələnir. Bundan sonra Əmirxanov daşnak komitəsinin daxili işlər nazirinə Abbasqulu bəy Şadlinskiyə İrəvan qəzasının dördüncü sahə komissarı vəzifəsindən azad edilməsi barədə raportla müraciət edir. Əmirxanovun xahişinə əsasən, nazirliyin 3 iyul 1918-ci il tarixli 1 nömrəli əmri ilə Abbasqulu bəy tutduğu vəzifədən azad edilir.

Professor Vaqif Şadlinski bir nəslin dramını xatırladan "Şadlinskilər" kitabında yazır ki, istər Göyçə, Dərələyəz və Şərur mahalı olsun, istərsə də Böyük Vədi mahalı və Qəmərli tərəfləri, daşnaklar ölüm və qarətlərlə nəticələnən qırğınlara ara vermirdilər. Bu, azmış kimi, 1918-ci il iyun ayının əvvəllərində quldur Andronikin Naxçıvana gəlməsi ilə bu qırğınların sayı və coğrafiyası daha da genişlənir. Böyük Vədi ətrafındakı kəndlərə bir neçə dəfə Dronun, Aramın, Dəli Kazonun başçılıq etdiyi silahlı quldur dəstələri və Bek-Primovun daşnak polku hücumlar edirlər. Onlarla kənd yandırılır və camaat qılıncdan keçirilir... Son anda Vedibasara rayonunun əhalisi tamamilə məhv edilməkdən xilas olmaq üçün Abbasqulu bəy Şadlinskiyə "Mübariz dəstə"si ətrafında birləşərək silahlı mübarizəyə qoşulur. Müsəlmanları qırmaqla və onlara məxsus evləri talamaqla, yandıraraq yerlə yeksan etməklə məşğul olan erməni quldur birləşmələri vedibasarlılar tərəfindən darmadağın edildikcə geriyyə, əvvəlki mövqelərinə çəkilməyə məcbur olurlar. Hətta bir dəfə Abbasqulu bəyin rəhbərlik etdiyi taborçular və əli silah tutan dinc əhali hücumu keçərək erməni qoşun hissələrinin "məskunlaşdıqları" əvvəlki mövqelərini də yarıb keçərək ermənilərin özlərinə paytaxt elan etdikləri İrəvanı təhlükə qarşısında qoyurlar. Həmin döyüşlərdə Abbasqulu bəyin rəhbərliyi altında ölüm-dirim savaşında olan Xəlil Mehdi oğlu, İbrahim Fərzəliyev, Fərəməz bəy Mahmudbəyov, Yetim Əli oğlu Əkbər və başqaları çox böyük fədakarlıqlar göstərirlər. Bu döyüşlərdə vedibasarlıların da itkiləri az olmamışdı. Onlarla dinc əhali ilə yanaşı bir neçə bölük başçısı şəhid olmuşdu.

Erməni quldur dəstələrinin dinc azərbaycanlı əhalinin başına gətirdiyi faciələrdən, qırğınlardan "Azərbaycan" qəzeti 1918-ci il 4 noyabr tarixli sayında yazırdı: "Bütün Zaqafqaziyada erməni-müsəlman münasibətlərinin qurbanı olmuş İrəvan müsəlmanlarının sağ qalmış müsəlman əhalisini məhv olmaqdan xilas etmək üçün hər şey etməliyik, bu, bizim vətəndaşlıq borcumuzdur".

Bu ərəfədə azərbaycanlıların soyqırımına hesablanmış qırğınların qarşısını almağa çalışan türk və ingilis qoşunlarının müdaxiləsi də heç bir nəticə vermədi. Bölgədə əmin-amanlıq yaratmalı olan ingilis hərbiçilərinin gözü qarşısında Gərnibasar mahalının daşnakların nəzarətində olan kəndlərinə köçüb gələn ermənilər yer-yurd olan kimi yerli müsəlman əhaliyə qarşı təqiblərə, qətl və qarətlərə başladılar. Müdafiəsiz qalan dinc əhali təhqir və təzyiqlərə dözməyərək, doğma yurd-yuvalarını atıb Vedibasara mahalına sığınır. Beləliklə, dinc müsəlman əhali Abbasqulu bəyin ətrafında birləşməklə erməni daşnaklarına qarşı son damla qanına qədər vuruşmaq, ya qalib gəlmək, ya da elliklə şəhid olmağı qərara alır. Bu zaman ermənilərin Türkiyədə dinc türk xalqına vəhşicəsinə divan tutmaqda ad çıxaran qisasçı

Van və Sasun alayları Naxçıvan mahalını keçərək Culfa və Naxçıvan ərazisində yerləşir. Bundan bir neçə gün sonra Qaraxaçə iki min nəfərdən artıq Türkiyədən qaçan ermənilərdən təşkil olunmuş "qaxdaqan" qoşunu gətirilir. Az sonra qonaq qalmaqla Çimən kəndi yaxınlığına ermənilərin iki bölük atlı qoşun hissəsi yerləşdirilir. Bir neçə saat sonra Vedibasara doğru daha üç atlı dəstənin irəlilədiyi məlum olur. Bundan sonra erməni silahlıları Şahablı, Qaraxaç və ətraf kəndlərdə axşamdan başlanan qırğını gecə yarıya kimi davam etdirirlər. Əhalinin yerə-göyə sığmayan vay-şivəni səhərə yaxın kəsilir. Abbasqulu bəy gecə yarısı Böyük Vedinin əli silah tutan kişilərini ayağa qaldırır. Şahablıya gedir, Sultan xanın və Kərbəlayı İsmayılın dəstələri ilə birləşərək dinc əhalinin müdafiəsinə qalxırlar. Şahablı kəndində qanlı cinayət törədən erməni qoşun hissələri mühasirəyə düşərək çoxlu itki verərək qaçırlar. Xeyli itki verən erməni əsgərlərin meyiti ilə yanaşı, bir neçə erməni zabitin, o cümlədən Böyük Vədiyə hücum edən hərbi hissə komandiri Vahanın meyiti də döyüş meydanında qalır. Şahablı və Qədirlə faciəsinin miqyası böyük idi. Bu kəndlərin çoxsaylı əhalisindən, eləcə də onlara sığınan qaçqınlardan, demək olar ki, bir nəfər də salamat qalmamışdı. Onlar od vurulan evlər, ot tayaları, kərmə qalaqları içərisində yandırılıb kül olmuş, ya da erməni gülləsi və süngüsü ilə qətlə yetirilmişdilər. Bu faciəyə düçar olmuş minlərlə əhalidən təsadüfən orda-burda gizlənmiş tək-tək adamlar salamat qalmışdı. Erməni quldur dəstələrinin bu vəhşi əməlləri barədə Paris Sülh Konfransının sədrinə ünvanlanmış 16-19 avqust 1919-cu il tarixli sənəddə yazılır: "Van", "Sasun" adları altında müxtəlif erməni hərbi hissələri müsəlman əhalini qılıncdan keçirdi, kəndləri toplardan və zirehli qatardan atəşə tutdular, öldürülənlərin qarnını yarıb, gözlərini oyduqlar, bəzi cəsədləri yandırdıqlar, əhalini taladıqlar, ümumiyyətlə, eşidilməmiş vəhşiliklər etdilər. Yeri gəlmişkən, Vedibasara rayonunda belə bir dəhşətli fakt da baş verdi ki, Qaraxaç, Qədirlə, Qarabağlar, Ağasıbəyli, Dəhnəz kəndlərinin kişilərini sonuncu nəfərə qədər qətlə yetirdilər".

Erməni-daşnak silahlı birləşmələrinin iki il ərzində Böyük Vədiyə və onun nəzdindəki kəndlərə beş dəfədən çox etdikləri irimiqyaslı hücumlar xalq qəhrəmanı Abbasqulu bəy Şadlinskiyin rəhbərliyi altında və digər adlı-sanlı vətənpərvər vedibasarlılar tərəfindən iflasa uğradılsa da, bolşevik Rusiyasından dəstək alan erməni işğalının qarşısını almaq mümkün olmamışdır. İstər 1917-1918-ci illərdə, istərsə də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dönməində və sovet hakimiyyətinin ilk illərində erməni millətçiləri tərəfindən azərbaycanlıların soyqırımına hesablanmış qırğınlar, qətlər, işgəncələr və torpaqlarımızın işğalı heç vaxt yaddan çıxmır, heç vaxt unudulmur.

Rəhman SALMANLI.